

Громадянське суспільство як суб'єкт впливу на воєнно-політичні рішення

Владислав Деремо,
підполковник, ад'юнкт
Національної академії оборони України

Утвердження в Україні громадянського суспільства як інституту розвиненої демократії передбачає його широку участь у процесі ухвалення та практичної реалізації політичних рішень, у тому числі і воєнно-політичного характеру.

В сучасних умовах громадянське суспільство визначається як сукупність громадян, їх вільних об'єднань та асоціацій, пов'язаних суспільними відносинами, які характеризуються високим рівнем суспільної свідомості та політичної культури і перебувають за межами держави, її директивного регулювання та регламентації, але гарантуються та охороняються нею [1, с. 54]. Існує й інше визначення громадянського суспільства: це система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і відносин, які забезпечують умови для реалізації приватних інтересів і потреб індивідів та колективів, життєдіяльності соціальної, культурної і духовної сфер, їх відтворення і передачі від покоління до покоління [2, с. 3].

Основою створення та функціонування громадського суспільства в Україні є положення Конституції України, а саме: „Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави” (Ст. 3); „Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання” (Ст. 35); „Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації...” (Ст. 36); „Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами...” (Ст. 38); „Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади...” (Ст. 40) [3].

Створення інституцій громадянського суспільства – неодмінний атрибут справді демократичної держави, чіткий показник свободи її громадян.

У цьому контексті виникає потреба в активному залученні широкої

громадськості до участі в управлінських процесах, формуванні та реалізації як державної політики в цілому, так і воєнної політики зокрема, що, у свою чергу, сприяє розвитку демократії, прозорості та відкритості діяльності суб'єктів прийняття воєнно-політичних рішень, налагодженні ефективного системного діалогу органів влади з громадськістю.

Громадянське суспільство, в інституційному контексті представлене політичними партіями, громадськими організаціями, асоціаціями, громадськими радами, засобами масової інформації тощо, може розглядатися як повноцінний учасник та активний суб'єкт, що бере участь у виробленні й реалізації воєнно-політичних рішень.

Спробуємо охарактеризувати кожний компонент громадянського суспільства окремо. Стаття 2 Закону України „Про об'єднання громадян” дає визначення політичної партії як об'єднання громадян, прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, які мають за головну мету участь у виробленні державної політики, формуванні органів влади, місцевого та регіонального самоврядування і представництво у їх складі [4].

Політичні партії можуть існувати в двох формах: бути в опозиції або при владі. Перебуваючи в опозиції, партії стають інституцією громадянського суспільства, а коли перебувають при владі, то інтегруються в державний механізм. Одним з головних завдань політичних партій є взаємозв'язок між суспільством і владою. Партії виявляють, обґрунтовують і виражають інтереси різних соціальних груп і прошарків населення. Не менш важливу роль відіграють вони в об'єднанні інтересів при узгодженні різних позицій, чим сприяють консолідації суспільства.

Світовий досвід свідчить, що найдинамічнішою і надзвичайно ефективною формою самоорганізації демократичного суспільства, однією з його провідних інституцій, вагомим чинником демократизації суспільних відносин є саме діяльність недержавних громадських організацій.

Стаття 3 цього ж закону говорить, що громадська організація – це об'єднання громадян для задоволення і захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів [4].

Громадські організації покликані бути посередниками між громадянами і державною владою, здійснюючи контрольні функції суспільства. Саме вони, безпосередньо представляючи інтереси найрізноманітніших груп населення, мають не лише вирішувати ті чи інші суспільні проблеми, але й виступати генераторами ідей, альтернативних проектів розвитку суспільства [5].

Нині зустрічаються й інші терміни, тотожні терміну „громадська організація”. Зокрема: „недержавна громадська організація”, „неурядова організація”, „неурядовий аналітичний центр” тощо. Формально до них можна віднести будь-яку організацію, зареєстровану відповідно до законів „Про об'єднання громадян”, „Про політичні партії”, „Про професійні

спілки, їх права та гарантії їх діяльності". Основною функцією громадських організацій є „громадське” лобювання, здійснення впливу на владу шляхом подання обґрунтованих пропозицій, критики та проектів рішень з метою підвищення якості державної політики.

„Інтелектуальним ядром” широкого кола громадських організацій в Україні є аналітичні центри, недержавні дослідницькі організації, або, як їх ще називають, „мозкові центри”. Вони, як правило, зосереджують зусилля на наукових розробках та дослідженнях у галузі економіки, політики, соціальних відносин, оборони тощо. „Мозкові центри” реалізують оригінальні наукові моделі різних життєвих секторів та освітні програми, спрямовані на: а) навчання населення та здійснення впливу на владу й осіб, які формують громадську думку; б) створення відповідного громадського тиску для прийняття владою того чи іншого суспільно-корисного рішення з широкого кола соціальних, політичних, економічних, правових та оборонних питань. Крім того, вони є інструментом громадського контролю, а відтак визначають цілі та цінності суспільства [6].

Наступний компонент, що представляє громадянське суспільство, – засоби масової інформації. Згідно з Законом України „Про інформацію”, ЗМІ визначаються як сукупність сучасних каналів зв'язку (преса, телебачення, радіомовлення, кіно, Інтернет тощо), за допомогою яких доводиться різна інформація в суспільстві [7]. ЗМІ забезпечують максимально об'єктивне й повне інформування громадян про діяльність суб'єктів прийняття рішень, а останніх – про громадську думку з питань, які належить вирішувати.

В Україні прийняття різного роду рішень, зокрема і воєнно-політичних, іноді має стихійний характер, коли не дотримуються встановлені процедури формування, аналізу ситуації та можливі наслідки цих рішень та їх реалізації. Внаслідок цього якість, зокрема, воєнно-політичних рішень може бути низькою. Головна причина цього – непрозорість моделі прийняття рішень державними органами. Підвищення такої прозорості може забезпечуватися більш активною участю громадськості в процесі прийняття воєнно-політичних рішень та розділеною з державою відповідальністю інституцій громадянського суспільства за формування та втілення оборонної політики.

Показовим прикладом щодо цього може бути болюче для України питання інтеграції до НАТО як механізму колективної безпеки. Як вважає значна частина громадян, більшість рішень щодо цього ухвалювалася на рівні вищих державних структур закрито, без врахування позицій та пропозицій громадянського суспільства. До широкого загалу лише постфактум доводилися досягнуті домовленості, підписані документи та заплановані кроки держави. Наслідком стало незадоволення мільйонів громадян (переважно на Сході і Півдні країни), а також створення додаткового джерела дестабілізації діяльності державних органів.

Воєнно-політичні рішення мають визрівати в ланцюгу всіх суб'єктів їх

прийняття: державні інституції – експертне середовище – громадянське суспільство. При цьому слід враховувати, що офіційні рішення, експертні оцінки та позиції громадян не завжди збігаються. На практиці досягати узгодження всіх інтересів доволі важко, але остаточне рішення має наближатися до компромісного узгодження позицій різних суб'єктів прийняття воєнно-політичних рішень та бути оптимальним з точки зору державних і суспільних інтересів. Таким чином, остаточному ухваленню рішення має передувати публічне роз'яснення нагальності його прийняття та відповідність національним інтересам.

Участь громадянського суспільства в процесі прийняття і реалізації воєнно-політичних рішень дає змогу врахувати соціальні чинники, мінімізувати соціальні та воєнно-політичні ризики, відкоригувати плани та поведінку влади відповідно до інтересів тих чи інших суспільних груп.

Класифікуючи процес громадської участі в залежності від рівня впливу суспільства на ухвалення рішення, наведемо класифікацію Ш. Арштайна [8, с. 10]:

Форми громадської участі	Рівень впливовості на ухвалення рішення
1. Маніпулювання	Низький рівень впливовості
2. „Терапія”	Низький рівень впливовості
3. Інформування	Середній рівень впливовості
4. Консультація	Середній рівень впливовості
5. Врахування думки	Середній рівень впливовості
6. Партнерство	Дієвий рівень впливовості
7. Делегування повноважень	Дієвий рівень впливовості
8. Громадське керування	Дієвий рівень впливовості

На першому і другому рівнях реальна громадська участь є тільки імітацією; влада використовує наступні інструменти: підміна мети, брак зворотного зв'язку, маніпулятивні підходи тощо. Імітація взаємодії з громадськістю на рівні маніпуляції і „терапії” часто породжує конфлікти і не задовольняє потреб громадян. Стає зрозумілим, що рівень впливовості громадськості тут практично нульовий.

Третій і четвертий рівні – рівні обмеженої участі громадян в процесі ухвалення рішення – характеризуються тим, що громадянське суспільство має можливість отримувати інформацію та висловлювати свою думку, але без гарантій, що вона вплине на суб'єкт ухвалення рішення.

П'ятий рівень передбачає обмежене врахування громадської думки.

Шостий, сьомий і восьмий рівні характеризуються реальною участю громадян у процесі планування та ухвалення рішень. Тут передбачається громадська участь в широкому діапазоні взаємодії: від партнерської участі

у переговорному процесі з метою досягнення компромісу з владою до ухвалення важливих воєнно-політичних рішень через референдум.

Залучення громадськості до прийняття воєнно-політичних рішень та посилення демократичного цивільного контролю над елементами Воєнної організації держави через інституції громадянського суспільства як організованої форми впливу на державну владу перетворює суспільні вимоги на ефективний важіль управління соціальними процесами у воєнній сфері.

В умовах демократії весь процес розвитку воєнної сфери має бути відкритим для участі в ньому громадянського суспільства з метою посилення гарантій безпеки громадян, суспільства і держави в цілому. В сучасних демократичних державах жодне воєнно-політичне рішення не ухвалюється без використання потенціалу громадянського суспільства.

Сьогодні Україна має чималий досвід співпраці між громадськими організаціями та парламентом, урядом (зокрема – Міністерством оборони) у сфері організації публічних дискусій та обговорення питань оборонної політики, оборонних реформ і модернізації, а також участі громадських організацій у відповідних інформаційних кампаніях. Значний суспільний резонанс мають спілки відставних військовослужбовців, ветеранів, асоціації випускників, молодіжні організації.

Враховання громадської думки, пропозицій громадян і громадських організацій при обговоренні й ухваленні воєнно-політичних рішень з питань діяльності Збройних Сил України стає важливим аспектом роботи органів військового управління. Громадська колегія при Міністрі оборони України, до складу якої входять представники 76 незалежних громадських організацій, бере активну участь у виробленні й прийнятті воєнно-політичних рішень стосовно підготовки нормативно-правових актів у сфері військового будівництва [9].

Згідно з Законом України „Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави”, враховання громадської думки, пропозицій громадян і громадських організацій при обговоренні й ухваленні воєнно-політичних рішень має забезпечувати цивільний контроль, який визначається законом як „комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних заходів для забезпечення неухильного дотримання законності й відкритості в діяльності всіх складових частин Воєнної організації та правоохоронних органів держави, сприяння їхній ефективній діяльності і виконанню покладених на них функцій, зміцненню державної та військової дисципліни” [10].

Ефективність демократичного цивільного контролю вирішальною мірою залежить від збалансованості повноважень його суб'єктів, насамперед – органів влади, а також від якості відносин громадян з органами влади та ЗМІ.

Нині формування громадської думки з питань воєнної сфери здійснюється через військові ЗМІ, головними з яких є: періодичні разові друковані видання

Міністерства оборони України, розраховані на масового читача, спеціальні інформаційні блоки і передачі на національних радіо і телебаченні, сайти Міністерства оборони України в глобальній електронній мережі, кіно, звукозапис, відеозапис.

Проблеми оборонної тематики висвітлюють журналісти практично всіх друкованих і електронних мас-медіа. Окрім професійних журналістів серед авторів публікацій є представники академічного сектора і недержавних організацій. Кількість публікацій постійно зростає. Всі прийняті воєнно-політичні рішення висвітлюються в щоденних новинах.

В Україні інформування про прийняття воєнно-політичних рішень і діяльність Збройних Сил здійснюється прес-службою, посадовцями Міністерства оборони, членами Громадської ради через особисте спілкування з представниками громадськості і ЗМІ, військові, загальноукраїнські та регіональні засоби масової інформації, а також через веб-сайт Міністерства оборони – www.mil.gov.ua.

Вагомим внеском у забезпечення прозорості оборонної політики та діяльності Міністерства оборони і Збройних Сил є видання з 2005 року щорічника „Біла книга (Оборонна політика України)” з метою систематичного інформування громадськості про діяльність Збройних Сил України, а також про оборонну політику держави, проблеми, що виникають у цій сфері, та шляхи їх вирішення.

Основними друкованими виданнями, що висвітлюють діяльність оборонного відомства, є: центральний друкований орган Міністерства оборони газета „Народна армія”, газети „Армія України”, „Крила України”, „Слава і честь”, рубрики теле- і радіопередач Центральної телерадіокомпанії Міністерства оборони „Нова Армія”, періодичний спецвипуск „Євровибір”, журнал „Атлантична панорама”, журнал Українського центру економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова „Національна безпека і оборона”.

Резюмуючи діяльність прес-служби Міністерства оборони, Громадської ради, військових ЗМІ, необхідно підкреслити, що вона спрямовується на збільшення присутності військової тематики в інформаційному просторі та поліпшення інформаційного забезпечення об'єктів прийняття воєнно-політичних рішень у сферах міжнародного військового співробітництва, реалізації програми НАТО „Партнерство заради миру”, а також участі України в антитерористичній операції Альянсу „Активні зусилля” та в миротворчих місіях під егідою ООН і НАТО [11, с. 9 - 10].

Незважаючи на позитивні аспекти розвитку громадянського суспільства в Україні, участь його структур у прийнятті воєнно-політичних рішень все ще недостатня. Це обумовлюється, зокрема, недосконалістю правової бази, несприятливими нормативно-правовими умовами для діяльності громадських інституцій, невизначеністю механізмів їх фінансово-економічної незалежності тощо. Необхідно відзначити й те, що співпраця громадянського суспільства з урядом більшою мірою ініціюється самим

суспільством, а не урядом; саме суспільство прагне переконувати уряд в доцільності прийняття назрілих для суспільства і держави рішень.

Розвиток громадянського суспільства в інших країнах переконує, що найкращий та найпродуктивніший вид відносин між урядом і громадянським суспільством – це співпраця на благо народу і процвітання країни. Саме від цього залежить прийняття оптимальних, дієвих та потрібних для держави воєнно-політичних рішень.

Література:

1. Держава і громадянське суспільство: партнерські комунікації у глобальному світі: Навч.-метод. посіб. / В. Бебик, В. Бортніков, Л. Дегтярьов, А. Кудряченко; За заг. ред. В. Бебика. – К.: ІКЦ „Леста”, 2006. – 248 с.

2. **Тодика Ю.** Роль Конституції України в становленні громадянського суспільства // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 2 (17) – С. 3 - 12.

3. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Із змінами, внесеними Законом № 2222 – IV від 08.12.2004, ВВР, 2005, № 2, ст. 44.

4. Закон України „Про об'єднання громадян”. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2460-12>. – Заголовок з екрана.

5. **Литвин С.** Спілка офіцерів України як інституція громадянського суспільства у нових соціально-політичних умовах // Воєнна історія. – 2005. – № 1 - 2 (19 - 20). – Режим доступу: <http://warhistory.ukrlife.org/12053.htm>. – Заголовок з екрана.

6. **Дроваль О.** Невід'ємна складова громадянського суспільства // Архів „Юридичного вісника України”. – 2005. – № 20 (516). – Режим доступу: http://www.yurincom.com/ua/legal/bulletin_of_Ukraine/archive/?jid=106. – Заголовок з екрана.

7. Закон України „Про інформацію”. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12>. – Заголовок з екрана.

8. Форми і методи залучення громадськості: Навч. посіб. / Інститут громадянського суспільства. За заг. ред. В. Артеменка. – К.: ІКЦ „Леста”, 2007. – 240 с.

9. Експертна доповідь „Україна в 2006 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку”. Розділ 4. Реформування сектора безпеки. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/book/DOPOVID07/> – Заголовок з екрана.

10. Закон України „Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави”. – Режим доступу: – <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=975-15>. – Заголовок з екрана.

11. Біла книга 2007. Оборонна політика України. – К., 2008. – 120 с.